

ПОЕТИТЕ – ЗАВЛАДЕНИ ЖАНРОВИ ТЕРИТОРИИ

БАРДЪТ НЕДЯЛКО ЙОРДАНОВ В КОНТЕКСТА НА БЪЛГАРСКАТА ЕСТРАДА

Николай Мъглов, ПУ „Паисий Хилендарски“

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Л. Липчева-Пранджева

Настоящият текст е втората и заключителна част от изследването на бардовската „аномалия“, заcodирана полулегално в социалистическия културен проект (в български вариант) от средата на миналия век насам. В предния текст бяха установени музикалните измерения на термина „бард“, различаващ се както от древния смисъл на скитащ поет, така и от модерната представа за национален поет; значима за разграничението се оказва идеологическата вакантност, по силата на която бардовете са осъдени да пребивават в маргиналиите на „законната“ социалистическа музика, наречена „естрада“. На българска почва песенният конкурс-фестивал „Златният Орфей“ се осмисля като официалния естраден орган, отговарящ за правилното развитие – естетическо и идеологическо – на музикалния вкус у нас. Основополагащо за монолитността на естрадния стил е триединството или четириединството на композиция, текст, аранжирмент (често дело на композитора) и изпълнение. Тази интеграция функционира като закон и всички отклонения от нея непременно се превръщат в „сензации“ или „скандали“ (вж. Петров, 2009). Именно такова отклонение са българските бардове, чието изолиране е мотивирано от хипотетичната художествена дефективност-непрофесионализъм на песните им. Макар и „алетрнативни“ обаче (Стателова, 2019: 156–158), някои от тях добиват популярност, преминавайки през високателния шлагерен филтър, който им отказва награди, но не и правото да съществуват. За отбелязване тук са имената на Михаил Белчев, Гриша Трифонов, но най-вече на най-репрезентативния български бард – Недялко Йорданов, който е и предметът на текущото писане. Нека, преди да пристъпя към преглед на песенното творчество на поета, разгледам биографичния Н. Йорданов по начин, който е най-присъщ за раждането на музиканта в него.

Недялко Асенов Йорданов е роден през 1940 г. в черноморския пристанищен град Бургас, който се намира на двайсетина километра от Слънчев бряг – мястото, на което възниква „Златният Орфей“. Близостта на Черно море повлиява развитието не само на фестивала¹, но и на бъдещия автор. Н. Йорданов ни открива в един свой стих, превърнат в популярен шлагер с гласа на Панайот Панайотов (муз. К. Ташев, ар. А. Драгнев), че лирическият аз е

*момчето, което говори с морето
на някакъв странен език
(„Момчето, което говори с морето“)².*

Реконструкцията на автобиографичните основания зад един от най-популярните морски естрадни хитове е особено продуктивен ход, защото всъщност се оказва, че морето е причината момчето да стане поет. В своята автобиография „Житие и страдания...“ бургазлията разказва историята на първата си среща със смъртта – случка,

¹ Припомням, че едно от седемте „с“-та, които според Вл. Гаджев определят феномена „Златният Орфей“, е именно sea – „море“ (Гаджев, 2011: 9 и сл.).

² Всички цитирани песни на Н. Йорданов са по изданието **Йорданов, Недялко. Всички мои песни. София: Труд и право, 2002.**

която „обърна живота ми, промени характера ми и ме направи поет“. Метаморфозата се дължи на рисковано детско приключение; рисковано, разбира се, от гледната точка на 83-годишния пишещ. Вперил поглед в детството си, Н. Йорданов ни връща цели 70 години назад, за да ни покаже тогавашния Недялко, 13-годишен, който влиза със свои приятели авантюристи в Черно море по време на мъртво вълнение. Очакваното се случва: едно от децата тръгва да се дави, Недялко се спуска да го спасява, но в паниката си другото дете хваща за гърлото бъдещия поет и по този начин и двамата бавно, но сигурно загиват. Битката с природата е спечелена на косъм от младите представители на човечеството с помощта на местните рибари, но белегът от близостта на смъртта остава завинаги: „лудото момче“ става тъжно и меланхолично, а „от тъгата до поезията има само една крачка“ (Йорданов, 2023: 38).

Случката е етиологичен разказ за раждането на поета. Усвоеният общ „странен език“ обаче вдъхновява извънредно много творчески пространства извън поезията. Многообразието на творчеството на Н. Йорданов налага йерархизация, при извършването на която се оказва, че той е популярен преди всичко като **поет и певец и чак след това като драматург, документалист, мемоарист и т.н.** И не че литературният принос се измерва „на килограм“, на база броя отделни литературни продукти, които даден род или жанр е организирал, но съм длъжен да отбележа, че поетическите му сборници вече наближават петдесет – много повече от пиесите например, които са „едва“ 23. Не всяка от стихосбирките е изпълнена с нови стихове, но самата честота на издаването – 49 на брой за последните 60 години – ни разкрива, че поетическото амплоа е удобно за Н. Йорданов. Изповедта му, че „сцената е моят дом“, от едноименната песен стихотворение е нещо повече от обяснение в любов към театъра, където работи повече от 30 години (в Бургас, а по-късно – в София). То е и признание за удоволствието от публичната изява. Едновременният афинитет към поетическо слово и масова публичност се засрещат в текстовете на Н. Йорданов, които той създава като песни.

Творческият процес на музиканта се различава от същия при поета. Ако последният е някак присъщ, идващ отвътре, „отключен“ от инициацията в Черно море, то появата на музиканта е напълно непровокирана. Мистериозният генезис отново отвежда до ученическите години на Н. Йорданов, който си спомня как на път за вкъщи чул радиомелодия през един отворен прозорец, а по-късно осъзнал не само че си я спомня до съвършенство, но може да я възстанови с ноти. „И се оказа, че слушам с ноти. Така започнах да съчинявам песничките си по-късно“ (Йорданов, 2023: 136). Нотите са знакова система от втори ред, предназначени да дешифрират кода на източника, трансферирайки първичното слухово възприятие във вторично зрително (срв. Барт, 1991: 48–49). Едновременното случване-наслаждане на двете разноредни системи предполага метафора от типа „виждам музика“ – явление, познато като синестезия.

Опониращо на автоценностната синестетична теза е подозрителното снизхождение на Н. Йорданов към собствените „песни“, които самият той поставя в кавички, защото не смята, че „те са песни в истинския, професионалния смисъл на тази дума“ (Йорданов, 2023: 136). Вероятно би било интересно разяснението, което поетът така и не дава, кои за него са „истинските“ песни и защо неговите се оказват различни от тях; аз имам предположение, разбира се. Надали единствено скромността води Н. Йорданов към подобна драстична оценка: всъщност **проблемът е не толкова естетически, както бардът твърди, колкото социокултурен.** Така например „Някога, някога“ е по спомена на автора си първата му „по-сериозна“ изява в сферата на музиката. Тя датира от 1966 г. и е органически свързана с голямата любов на Н. Йорданов – актрисата Ивана Дждежева, станала негова съпруга три години по-късно; Ивана е такава и до днес. Песента е посветена на нея и следователно, е прекрасна:

*Весели есенни кестени блеснали
ръсеха светли следи.
Златни, квадратни, невероятни –
изгряваха вредом звезди.*

Безспорните поетологически качества на тази първа „песен“ обаче трудно може да съперничат на мистичното обаяние на спечелилата Първа награда на второто издание на „Златният Орфей“ през същата година „Делфините“ (м. Д. Вълчев, т. Д. Керелезов, ар. Д. Таралежков, изп. Й. Христова)³. Ето една песен в предполагаемия „професионален смисъл“, с чиито параметри самоукият Н. Йорданов, пишещ ноти с буквените им транскрипции върху листове от тетрадка, чиито редове му служат за петолиния, отказва да се сравни. **Изгряването на певеца Н. Йорданов съвпада с възхода и официализацията на естрадния жанр у нас**, родил по това време безпрецедентни и могъщи композиции; сравнението наистина е безпредметно – четирима професионалисти побеждават самотника дилетант.

По-късно, след демократичните промени в България от 10 ноември 1989 г., когато естрадният стил започва да се разпада и умира, Н. Йорданов все пак решава да даде шанс на песенното си творчество. През 2010 г. той издаде пет диска с 89 авторски песни, придружени от песнопойка с включените текстове. (Дисковете всъщност са шест, но последният включва песни по стихове на Христо Фотев.) Този е най-големият жест на поета към онези от неговите творби, които са имали (не)щастieto да са алтернативни по времето на соца. Но компилацията не е единственият подобен жест – още през 1998 г. Н. Йорданов събира песните си, лирични и сатирични (по логиката на авторската двудялба), под заглавието „118 песни“ (изд. „Труд и право“)⁴. В предговора към книгата Н. Йорданов отчита само две липси от „събраните“ си песни: тези, които са писани специално за театрални пиеси, но и **„немалко шлагери, чиято художествена стойност не ме задоволява“** (Йорданов, 1998: 5). Един от липсващите шлагери е „Закъсняла серенада“ (м. и ар. Н. Андреев, т. Н. Йорданов, изп. Б. Киров), който печели Първа награда на „Златният Орфей“ за 1975 г., навярно най-силната година на конкурса:

*Познаваме се с тебе вече наизуст,
живеем с теб в най-малкия свещен съюз.
Дори да бъда лош, ти пак си с мен добра,
любима и жена, почти сестра.*

Стойностна или не, песента е отличена от официалния орган на „хубавата“ българска музика, и то с Първа награда. Само още два пъти Н. Йорданов печели „Златният Орфей“ – Трета награда през 1973 г. с „Надежда“ (м. Ат. Косев, т. Н. Йорданов, ар. Р. Попов, изп. Б. Гуджунов) и Голяма награда през 1993 г. с „Посвещение“ (м. Х. Агасян, т. Н. Йорданов, ар. Кр. Гюлмезов, изп. Д. Неделчев). Надали е съвпадение това, че и първият успех на барда на песенния конкурс – „Надежда“, не е включен в „събраните“ му песни. Двата случая показват, че Н. Йорданов не се доверява на социалистическия шлагерен филтър и приоритизира някаква своя, лична естетика. Немалко дързост се изисква за подобен ход; още повече, че се върши от един убеден непрофесионалист. И така, Н. Йорданов е отличен три пъти на „Златният Орфей“, но при подбора чак последният текст е излъчен като истински свой; не е случаен и фактът, че

³ Данните за награди тук и надолу са цитирани по книгата на Г. Генов „Тайните на естрадата...“ (вж. Генов, 2007: 274 и сл.).

⁴ Книгата е преиздадена на няколко пъти след това (2002, 2005), но с ново заглавие, корици и без предговор.

въпросният текст, „Посвещение“, е написан през 1993 г., когато и политическата, и творческата обстановка са много различни.

През 1997 г. Н. Йорданов печели награда за цялостно творчество на „Златният Орфей“. Наградите за цялостен принос са въведени през 1995 г. и се връчват паралелно с песените. Функцията им е идентификационна: преброяване на „своите“, на оцелелите „парченца“ от разпиляващото се социалистическо музикално наследство; поредният сигнал за приближаваща смърт, която в края на краищата сполетява могъщия форум през 1999 г. Всяка година до тогава обаче конкурсът отличава трима заслужили – един композитор, един изпълнител и един поет. През 1997 г. статуетката печелят Недялко Йорданов, певицата Маргарита Хранова и композитора Борис Карадимчев. Естествено, Н. Йорданов печели единствено като поет – за официалната българска естрадна музика той никога не е бил нито композитор, нито изпълнител. През 1997 г. обаче бардът, след като приема статуетката си от М. Белчев, изнася от престижната сцена на „Орфей“ „голям рецитал“, който впоследствие е инвариантен за гастролите из цялата страна (Йорданов, 2023: 345). На една от песните, прозвучали тогава, ще обърне специално внимание, защото експлицира и композиторския талант на барда, съчетан, както винаги, със силен текст.

„Полковник Стоянов“ е най-известната от т.нар. сатирични песни на бургазлията, а може би и най-популярната му песен въобще⁵. Тя крие немалко лиризъм въпреки грубия си сюжет и циничната заигравка с Шекспир. Полковник Стоянов е „офицер от запаса след пенсионния стаж“ – служба, която е престижна в контекста на социалистическия режим. Демокрацията от 10 ноември отнема всичко на полковника – уважението на обществото, финансовата обезпеченост и – най-вече – любовта на живота му. Съпругата му Жулиета за разлика от мъжа си успява да се адаптира към порядките на новото време, защото „работи с компютър“ и „владее английски език“; Жулиета е „способна“ всяка вечер да ходи при своя „Ромео“ (климакс в инверсията на Шекспировия модел), когато полковник Стоянов решава да накаже по своему, след като провежда неуспешна физическа саморазправа с охраната на вилата на „Ромео“ в богаташкия софийски квартал „Бояна“:

Да, животът измя ми се с грубата своя гримаса!

Не ми пука, си казах тогава, за този живот.

*И от кръчмата взех капитан Димитров от запаса –
бивш сапър и приятел от минноподривния взвод.*

Вечерта пропълзахме на четири крака, пияни.

Заредихме тротил – по кило на всяко кьоше,

и взривихме четворно омразната вила в Бояна

вкупом с три „Мерцедес“-а, два джипа и бяло „Порше“.

Деструкцията на топоса на греха е демиургичен акт с есхатологичен фундамент, познат от старозаветните сказания за Всемирния потоп и за Лот. Темпоралната и

⁵ За отбелязване е, че песента не е изцяло оригинална, а е по-скоро българска версия на руския шлагер „Поручик Галицин“, записана за пръв път през 1977 г. от А. Северни; най-популярното изпълнение принадлежи на Ал. Малинин (1995). Устното битие на песента е доста по-старо от записите ѝ и се свързва с историческия военен романс, създаден от майор Георги Гончаренко на база реално съществуващи офицери от Бялата гвардия, които той среща през 1919 г. (Мариянска, 2019). Сравнителният анализ между руската версия и българската, без да претендира за изчерпателност, показва, че иновациите (алтернатиите), внесени в сюжета на песента от Н. Йорданов, са по-значими от заемките, от които заслужава да бъде изтъкната само една: директното императивно обръщение на лирическия говорител към своите герои, поручик Галицин (полковник Стоянов) и корнет Оболенски (капитан Димитров). В музикален аспект двете версии кореспондират по-плътено, но оркестрацията при Н. Йорданов е по-богата, особено що се отнася до брасбенда.

пространствена транспозиция на древните демонични пространства върху картата на съвременна България, от една страна, пародира известното клише, описващо страната като „райска градина“⁶, но от друга – загатва за неунищожимостта на греха. Белезите на злото са утаени в образите на ексцесната материална заможност: защо са му на „Ромео“ *шест* скъпи коли? Израждането на свободата в морално и гражданско беззаконие вгорчава насмешливия свят на сатиричните песни на барда. И най-страшното е, че **най-много от всички страда малкият човек**, каквито са полковник Стоянов и капитан Димитров. Праведникът (в библейския смисъл на Ной и Лот) е въввлечен по неволя в престъпния свят, измъкнат е с принуда от правилното живеене, а всеки опит да възстанови изгубения порядък е неизменно неуспешен. Ето, и полковник Стоянов попада в затвора заедно със съучастника си капитан Димитров, но понася присъдата си с почти мазохистична готовност. Защото затворът всъщност се оказва по-либерална хетеротопия от „свободния“ свят; парадоксът е показателен за оценката на Н. Йорданов за българското време, известно като Преход⁷, като акцентът неизменно пада върху неправомерната аксиологическа субституция и проблема за вината:

*тъй е в днешния свят –
един ходи свободен и конците държи,
а пък друг вместо него в затвора лежи
(„Изповед на един крадец“).*

„Полковник Стоянов“ притежава свой собствен чар: този на самобитността. Творческата автаркия този път обаче е родила блестяща композиция и прекрасен аранжимент – особено що се отнася до перкусиите и брасбенда, пародиращи неуместния за времето военен код на честта; скърбящи за отсъстващото българско „бушидо“.

Песента не отстъпва с нищо на „официалните“ шлагери и все пак не е един от тях. Макар и с особен статут, „Полковник Стоянов“ е любима на публиката и тъкмо затова Н. Йорданов я пее като заключителна на своите концерти. Изключение прави последният – от март 2024 г., – на който бардът излиза с актуализиран репертоар, извлечен преди всичко из новата му стихосбирка „Не ми се тръгва...“ (2024). Творецът е напълно сам на широката сцена на театър „Сълза и смях“, обграден само от книгите си и листовите, пълни със спомени. Интимно-приватният мизансцен допринася към цялостното меланхолично послание на моноспектакъла.

На рецитала от март го няма дори неизменния досега акомпаньор на Н. Йорданов и негов дългогодишен партньор в музиката и театъра – **композитора виртуоз Хайгашод Агасян**. На таланта на Хайго, както приятелите наричат жизнерадостния арменец, Н. Йорданов дължи успеха на някои от най-големите шлагери по свой текст, като например „Не остарявай, любов“ и „Посвещение“, за които вече стана дума. Говорейки за партньори⁸, няма как да не отбележа и **композитора Константин Ташев**, сътрудничил

⁶ Не само в „Полковник Стоянов“ Н. Йорданов си позволява ирония спрямо постулата за утопичната българска страна. В „Госпожице любов!“ той пародира стихотворението „България“ на своя учител – комунистическия поет Г. Джагаров (вж. Йорданов, 2023: 61–63, 145), – започващо с възхвала на онази „земя като една човешка длан“. В стиха на барда отместването е прицелено в опорочаването на красотата, в моралната проституция: „земя като един креват“.

⁷ Според онлайн Речника на българския език „Преход“ (в този си смисъл) значи „период на радикални социалнополитически и икономически промени у нас и в други източноевропейски страни от 1989 г. насам, свързани с установяването на нова, различна от предишната, форма на държавнополитическо устройство на обществото, свързана с демократично управление и пазарна икономика“ (<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B4/>).

⁸ Самият Н. Йорданов се шегува по повод на помощниците си, че „аз също не съм поет с китара: аз съм поет с китарист, поет с пианист“, сочейки Х. Агасян на моноспектакъла си „Още съм ме има, още съм жив“ (2015).

при записите на единствените две дългосвирещи плочи на барда. И двата записа са от 1986 г., но докато всички песни от „Не остарявай, любов!“ Поезия и музика от Недялко Йорданов“ (ВТА 11801) са написани и изпълнени от автора, то в „Сцената е моят дом“ (ВТА 11802) Н. Йорданов разполага с коизпълнители, между които са съпругата му Ив. Деджева, приятелите Тодор Колев, Сава Пиперов и др.

Недялко Йорданов днес (2024 г.) е на 84 години и е много активен във „Фейсбук“. Всеки ден публикува по нещо: притча, спомен, размишление; почти винаги казаното в проза е придружено от едно стихотворение. Понякога пее, записал себе си на видеокамера. Публикациите му са запазени за тъмните часове на нощта: след или около полунощ, когато „не можеш повече да заспиш“ и вместо това мислиш „за малкия човек в голямата вселена“⁹. Красив и поетичен е адресът му към аудиторията – „скъпи приятели“, – издаващ професионалния навик-език на артиста; доказващ, че все още „старата тръпка пълзи“. Цитатът е от стихотворението „Не ми се тръгва...“, отпечатано в едноименната стихосбирка. Не знам къде са „далечните земи“ (цит. по най-новата песен на барда „Душата ми вземи“), за където не му се тръгва на Н. Йорданов, нито пред кого обещава с молитвен глас, че „ще се опитам... Ще пея... Още... Но само тук“. Но ми се иска обещанията на барда са се сбъднат. Смъртта и старостта, изразени в множество мълчаливи многоточия, витаят в последната стихосбирка на Н. Йорданов, но мъдрото приемане на неизбежното блокира тягостната меланхолия в полза на един все пак ведър поглед към бъдещето. Бъдеще, в което, надявам се, още дълго време ще четем, слушаме и гледаме на сцената (или пък във „Фейсбук“) големия творец Недялко Йорданов.

*Николай Мъглов,
гр. Пловдив, 02.07.2024 г., 16:41 ч.*

Цитирана литература:

- Барт, 1991:** Барт, Ролан. Въображението на знака. Есета. София: Народна култура, 1991.
- Гаджев, 2011:** Гаджев, Владимир. Седемте изкушения на Златния Орфей. София: Изток-Запад, 2011.
- Генов, 2007:** Генов, Генко. Тайните на естрадата: Истината за „Златният Орфей“. София: Ню медиа груп, 2007.
- Йорданов, 1998:** Йорданов, Недялко. Няколко думи за моите песни. – Йорданов, Недялко. 118 песни. София: Труд и право, 1998.
- Йорданов, 2002:** Йорданов, Недялко. Всички мои песни. София: Труд и право, 2002.
- Йорданов, 2023:** Йорданов, Недялко. Житие и страдания грешнаго Недялко. София: Милениум, 2023.
- Мариянска, 2019:** Мариянска, Еми. Авторът на песента „Поручик Галицин“ се самоубил. (<https://impressio.dir.bg/noti/avtorat-na-pesenta-poruchik-galitsin-se-samoubil>).
- Петров, 2009:** Петров, Марин. Българската естрада – скандали, сензации. София: Интермедиа, 2009.
- Стателова, 2019:** Стателова, Розмари. Естрада и социализъм: проблясъци. София: Рива, 2019.

⁹ Вж. <https://www.facebook.com/share/p/EgsxEdnS3fa58iEE/> (Последно отворен: 17.04.2024 г.).